

TOLSZTOJ MINT PÆDAGOGUS.

(Második, befejező közlemény.)

III.

Tizenkét iskolája közül a legkiválóbb volt a jasnaja-poljanai; ez két nagy teremből s fizikai szertárból állott. A folyosón tornaszerek s gyalupad voltak találhatóak. A tanítás teljesen «szabadon» történt; ez iskola módszere a módszertelenség volt. Az egész tanító művészet abból állott, hogy a gyermekben ahhoz, amit tanulni kellett, kedvet s természetes kíváncsiságot keltettek s kényszereszközökkel nem riasztották el őket a tanulnivalóktól. Ha reggel nyolc óra felé az iskola nagy csengetyűje megszólalt, a faluból csoportosan vonultak a gyermekek az iskolába; ha elkéstek, sohasem kaptak dorgálást érte. Azok, akik nagyon messze laktak, az éjet az iskolában tölthették. A «tanulók» nem hoztak könyvet magukkal az iskolába, házi föladatot sem kaptak. Az előadás elején osztottak ki köztük könyveket. A gyermekek — írja Tolsztoj *A jasnaja-poljanai iskola november és december havában 1862. c. beszámolójában*¹ — örömmel, félelem nélkül jönnek az iskolába, nem kell semmit sem magukkal hozniok, sem a kezükben, sem a fejükben, csak saját magukat, fogékony természetüket s azt a reményt, hogy ma époly jókedvűek lesznek az iskolában, mint tegnap. Senki sincs kényszerítve olyasmi tanulására, amihez nincs kedve; büntetés is csak egy van: a társak önkénytelen megvetése.

Az iskolateremben nem volt határozott helyük a tanulóknak; mindenki ott foglalt helyet, ahol tetszett neki, ki az ablakdeszkán, ki a pad tetején, ki az asztalon, ki a földön.² Csak arra vigyázott a tanító, hogy a kisebb gyermekek közelebb legyenek hozzá. A tanítási anyagot is a legszabadabban kezelte a tanító. Ha jónak látta, messze elkalandozott a tárgytól, viszont, ha a gyermekek érdeklődését fölkellette, órákig egy dologgal foglalkozott. A gyermekeknek joguk volt közbeszólni. Ha a tanító az előadást abbahagyta, holott tetszett nekik, közbekiálthattak: «többet, többet!», vagy «tovább, tovább», viszont joguk volt annak kinyilvánítására is, hogy a tárgyat már megunták. Ha a tanulók előadás alatt nagyon is élénkek voltak, ezt Tolsztoj a tanító hibájául rótta föl. Mikor a tanító valamiről beszélt, a megértett témáról ugyanakkor a tanulók is beszélgettek, vitatkoztak

¹ Pädagogische Schriften. II. 1. sk.² U. o. 7. l.

egymásközt. Ez a rendtelenség («szabad rend») azonban, ha a tanító nem erőszakoskodik s büntet, csakhamar nyugalmas csenddé alakul át, mihelyt a mester a tanulók kétélyeit érdekeltő módon el tudja oszlatni; a legjobb módszer a tanulók kielégítése. A tanítás egész napon át tart az iskolában; midőn sötétedik, énekelni kezdenek.

Eleinte Tolsztoj iskoláiban bizonyítványokat is állítottak ki, de csakhamar megszüntették ezt a «helytelen» szokást. A tanítók naplót vezettek, melyet minden vasárnap este kicseréltek, hogy a tizenkét tárgyból álló tanítási anyagot a következő hétre legalább nagyjában meghatározhassák. A tanítás természetesen ingyenes volt. A 7—13 éves gyermekeken kívül néha fölnőttek is eljöttek az iskolába tanulni. Az iskolai év októbertől tavaszig tartott; nyáron, hogy a gyermekek szüleiknek segítségére legyenek a mezei munkában, szünet volt. Tolsztoj azonban nyáron sem szűnt meg a «kis emberekkel» (így szerette nevezni a gyermekeket) foglalkozni. Elment velük a szabadba játszani, sétálni, fürdeni; megtanítototta őket úszni, elbeszélte nekik kaukázusi élményeit s így még szorosabban magához láncolta őket. Télen is szeretett a gyermekekkel játszani. Egy szemtanú beszéli,¹ milyen érdekes állapotban találta egyszer a grófot Jasnaja-Poljanán: a házból kirohanóban volt, miközben egy nevető gyermekesort kergette s hógolyóval bombázta őt. Mennyire szeretete a gyermekeket, mutatja az is, hogy ő maga tanította az orosz nyelvet, bibliát, rajzot és éneket. A saját gyermekeinek oktatását a számtanban és görögben a legnagyobb kedvvel végzett foglalkozásának mondta. Gyermekeinek nevelésében is a legnagyobb szabadság, a majdnem teljes önállóság volt az elv. E tekintetben az angol nevelés tetszett neki, gyermekeit angol nevelőnőkre bízta.

Tolsztoj elítéli a tankönyveket, mert ezek rendszeren nem olyasvalamivel kezdődnek, ami a gyermek tapasztalatainak körébe esik, hanem nagyon is általános fogalmakkal, pl. a történelem korszakokra való fölosztással, a geometria a tér meghatározásával, a számtan a szám fogalmával stb. A gyermekek a történeteket szeretik, tehát amit csak lehet, elbeszélésekbe szöve tanítsunk. Maga Tolsztoj tizennégy ilyen elbeszélést írt² és pedig abban az időben (1885), amidőn már régen abbahagyta íróművészetét. Ezen elbeszélésgyűjteménye a világirodalom egyik legszebb gyöngye. Minden története a keresztény erkölcsstan egy-egy tanát tartalmazza: bocsáss meg legádázabb ellenségednek is, jobban legyőződ őt jószágod, mint bosszúd által; hajolj

¹ E. Zabel: L. N. Tolstoi. 1901. Leipzig. S. 106. (Dichter und Darsteller. VI. hg. von R. Lothar.)

² *Volkserzählungen*, übers. von W. Goldschmidt (Reklam). No. 2556/57.

meg a szerencsétlenség előtt, akkor a szerencsétlenség is meghajol elérted; Isten előtt csak azon áldozat kedves, melyet szeretettel s jó cselekedettel hozunk; ahol a szeretet, ott az Isten; az emberek nem abból élnek, hogy magukról gondoskodnak, hanem a szeretetből, mely bennük rejtőzik stb.

Tolsztoj pædagogiai folyóiratának pótléka gyanánt számos gyermek- és népkönyvet adott ki, melyeket ő maga, tanítói, környezete s részben maguk a gyermekek írtak. Nevezetes lett *Aszbukája* (Abécé, 1872), mely több mint húsz kiadást ért. *«Mi tanítsuk-e írni a parasztyermekeket, vagy ők minket?»** c. értekezésében elmondja, mikép íratott közmondások alapján két fiúval történetkéket s meny nyivel több igazság és poézis van az ő elbeszéléseikben, mint a sajátjában. Az igazi művészethez, szerinte, ezek a tizenhároméves fiúk közelebb jártak, mint maga Goethe; mihelyt teljes szabadságot engedett nekik s nem tanígtatta őket tovább, olyan költői műveket írtak, amelyeknek «nincsen párjuk az irodalomban». Jóllehet romantikus hajlandósága a pædagiában is ilyen s hasonló túlzásokra ragadja, kétségkívül nagyon érdekes, hogy egy nagy lélekismerő s költő mit és hogyan figyel meg a gyermekeken.

Iskolájának tagadhatatlanul nagy sikerei voltak. Oroszország egyik első pædagogusa, Tolsztojnak egyébként ellenfele, *Markow* is elismeri, hogy a jasnaja-poljanai iskola valamennyi népiskola fölött áll. Ezt a sikert azonban nem Tolsztoj pædagogiai elméletének tulajdonítja, melyet teljesen elvet, hanem azon körülménynek, hogy ez az iskola egy rendkívül művelt s tehetséges ember ambiciójának tárgya s hogy inkább családnak, mint iskolának tekinthető. Tolsztoj szerette a gyermekeket s a gyermekek szerették őt, itt van sikerének legmélyebb forrása.

Tolsztoj iskolája bizonyos szempontokból a mai reformiskolák szellemére emlékeztet, ezek mintegy durva elődjének tekinthető. Tolsztoj, mint a városok ellensége, falun, a természet ölen állítja föl iskoláit; a szabadban való játék, kirándulás, fürdés, testgyakorlat nagy szerepet játszik iskolájában; fölismerte a testi munka nevelőerejét és hasznát, ezért az iskola folyosóján gyalupad volt az asztaloskodásra. De legjobban hasonlítható Tolsztoj iskolája a mai reformiskolák szelleméhez a tanító és tanítvány közti viszony szempontjából: a tanító bizalmas barát, igaz tanácsadó, idősebb testvér. Az egész iskola egy nagy család. Mikor még Európaszerte a népoktatás föladata úgyszólván az írás-olvasás tanításában merült ki, Tolsztoj már 1849-ben és 1860-ban mintegy megvalósítja a «napközi otthon» esz-

* Pädagogische Schriften. I. 263—307.

méjét, a gyermekek egész napra való elvállalását, a tanszer ingyeneadását, az ingyenes népoktatást. Az *egyéniesség* elvének pædagogiai alkalmazása, melyet ma újból annyira hangoztatunk, már túlzott mértékben, szinte a *pædagogiai nihilizmus* fokán, volt meg Tolsztojnál. Az orosz népiskolai oktatásra különösen folyóirata útján nagy indító s ösztönző hatással volt; Oroszország pædagogiai köreiből sok, ha mindjárt ellenmondó elmélkedést váltott ki.

A nagy orosz iskolamester pædagogiai elveinek és saját szerű iskolájának igazi *forrását* azonban *Rousseau* műveiben találjuk meg.

IV.

Az esztétikusok szerint Tolsztoj, a regényíró nem származtatható le semmiféle mestertől vagy csoporttól: sajátos, eredeti tünemény. Flaubert, mikor Tolsztojt olvasta, fölkiáltott: «Ez Shakespeare, ez igazi Shakespeare!» Viszont, ha kulturfilozófiai s pædagogiai gondolatait olvassuk, nem tudjuk elnyomni hasonlatunkat: «Ez Rousseau, ez valóságos Rousseau!» Amíg azonban a Shakespeare-hez való hasonlítása csupán előkelő metafora, addig Rousseauban Tolsztoj gondolatait a kultura értékéről s a nevelésről úgyszólván kivétel nélkül megtalálhatjuk. Tolsztojnak a *tudományról és művészetről* írt könyvei nem egyebek, mint Rousseau *Discours sur les Sciences et les Arts*-jának másfél század múltán kiadott, bővített és már az eredeti szerző neve nélkül megjelent kiadásai. Amint Rousseau megírta *Confessions*-ját, Tolsztoj is beszámolt életéről *Vallomásában*.

Már gyermekkorában megtanult franciául s tizenöt éves korára már nagyban olvasta a francia fölvilágosultság vezérkönyveit, de egyiket sem oly odaadó kedvvel, mint *Rousseau* műveit. Annyira tisztelte őt, hogy saját vallomása szerint képét medaillonba akarta foglaltatni s mellén hordani. Merengő s tépelődő természete mindig fogékony volt a «kultura» ellen való gyűlöletre s a «természetes-élet» eszménye hamar visszhangra talált lelkében. Egy, még 1852-ben írt novellájában már arra inti az embereket, hogy alkalmazkodjanak a természethez, mert ő azt hiszi, hogy az emberi szívből minden rossz eltűnnék a természettel, mint minden szépnek és jónak közvetlen kifejezésével való érintkezésben. Mind Tolsztoj, mind Rousseau szerették visszavonulni a magányba, az egyik Jasnaja-Poljana-jába, a másik montmorency-i l'Eremitage-ába; mindketten gyűlölték a nagy várost, az egyik főképp Párist, a másik Pétervárt és Moszkvát. Mindketten gyermekkoruktól kezdve sokat tapasztaltak a társadalom egyenlőtlen és igazságtalan rétegződéséről, a nép elnyomásáról. Mindketten kiváló íróművészek, akik azonban túlon túl bölcselkednek mű-

veikben. Rousseau a természethez való visszatérés gondolatát főképp onnan merítette, hogy korábban kezdtek behatóbban ismertetni az amerikai s ázsiai «természeti» népeket s idealizálni ezek helyzetét az európai hyperkulturával szemben. Tolsztoj a Kaukázusban saját tapasztalásából ismerte a kultíválatlan, természeti állapotokat. Mindkettlen, összehasonlítva az egyszerű emberek boldogságát a túlfinomított Európa nagy társadalmi ellentéteivel; szociális reformokért küzdenek: a társadalomnak meg kell újulnia. Mindkettlen meg vannak győződve egy oly társadalom lehetőségéről, melyben nincsenek előjogok, nincsenek sem elnyomók, sem elnyomottak. A társadalom ezen megújulásának csak egy eszköze van mindkettőjük szerint: a természethez való visszatérés. Mindkettlen a természet jogainak többé-kevésbé következetes szószólói a kultura mesterkéeltségével szemben. Rousseau azt mondja, hogy «a gondolkodó ember elromlott állat», Tolsztoj viszont ugyanezt a gondolatot visszajáról így fejezi ki: «az újszülött ember mintaképe a jó, igaz s szép harmoniájának, a nevelés nem javít, hanem ront». Ezért vallja, hogy a társadalomnak nincs joga a maga nevelését rákényszeríteni a népre.

Rousseau pædagogiai nézeteinek megtaláljuk a forrását Montaigne és Locke hagyományában. Viszont senki sincs az utána következő pædagogiai elmélkedők között, aki ne mutatná hatásának nyomait; gondolatait visszhangozza Kant, Goethe, Schiller, Herder, a filantropisták s Pestalozzi is. Tolsztoj nemcsak az elveket vette át, úgyszólván hiány nélkül, hanem iskolájában meg is valósítani igyekezett azokat. Rousseau-ra ismerünk Tolsztojban, midőn fő elvévé a szabadságot, az egyéniség szabad kifejlődését teszi: semmi se álljon az emberi természet kibontakozásának útjába, a nevelés legyen negatív; az embert művelje az élet, nevelje a sors; engedjük, hogy a gyermek vágyainak éljen; ne akadályozzuk ezek kielégítésében, keveset parancsolgassunk neki, az engedetlenség megbosszulja magát (természetes reakció). Rousseauval együtt vallja, hogy a jutalmazást mellőzni kell; a gyermek környezetébe eső dolgok legyenek a tanítás tárgyai, ne pedig mindjárt elvont fogalmak; a könyvek károsak, a legjobb könyv a nyílt természet; tanuljon a gyermek iparos-ügyességeket, kézimunkát; nem kell a gyermeket egy felekezethez sem nevelni; a tanításnál nem a külső kényszer a fontos, hanem a gyermek természetes kíváncsisága és ismeretszomja; a legtisztességesebb munka a földművelés, mindenki tanuljon fizikai munkát is, hogy megszűnjön előítélete a szegény iránt. Rousseau gyermekideálja Robinson Crusoe, ki maga, embertársai segítsége nélkül, meg tud élni: Tolsztoj a legélesebben ostromozza a munkafelosztást és hirdeti, hogy mindenki maga tanuljon meg gondoskodni minden szük-

ségletéről, így érhetjük el egyedül az eredeti ideális természeti állapot boldog egyszerűségét.

Abban is megegyezik Rousseau és Tolsztoj, hogy mélységes vágyódásuk a természetszerűség után nem járt együtt a megvalósítás eszközeinek világos meglátásával, melyek nézeteiket győzelemre vihették volna; elméleteik épen szembeszökő túlzásaik miatt mesterkéltté, természetellenesekké válnak. Mindkettőjük nagy hatásának titkát azonban épen ezen nagy ellenmondásaikban kereshetjük. Híveik többnyire olyan emberek, akik új világnézet után sóvárognak; minél nagyobb az eltérés az eddigi világnézettől, annál jobban érvényesül a pszichikai kontraszthatás, annál fönségesebbnek, ezzel együtt következetesebbnek tűnik fel az új világfelfogás. Ha egy orosz főnemes parasztgúnyát ölt, szánt, vet, arat: lehetetlen, hogy ez a sajátos kulturidill rajongókat ne nevelne, akik meglepedkeznek arról, hogy az ekeszarvát fogó bölcs nem szegény Szokratesz, hanem gazdag nagybirtokos, ki késik szétosztani vagyonát. Az emberiség ugyanis — mint épen ő mondja — rajzó méhekhez hasonlít, melyek egy fára kapaszkodtak; csak akkor szabadulnak el onnét, mikor egy-egy méh megmozdítja szárnyát és az egész raj követi; így van ez az emberiséggel is: egy-egy ember elől jár s példájának ereje hat a többire.

Rousseau és Tolsztoj között azonban nagy különbségek is vannak. Amaz egész életén keresztül laza erkölcsű s kevés igazságérékű ember, az elmélet és gyakorlat megtestesült ellentéte; a pädagogia nagystílű reformátora, aki azonban gyermekeit eltaszítja magától s öt közül egyet sem nevel föl: Tolsztoj ellenben szüntelenül arra törekedett, hogy amit jónak és igaznak ismert meg elvileg, azt mindenekelőtt magamagán, a saját életprogramjában próbálja ki s ha ez nem is sikerült neki életében teljesen, következetességének halála előtt való megkapó megnyilatkozása tényleg Az ember tragédiája «egy megíratlan színének» avatja igaz hőségévé. A főkülönbség pedig abban áll, hogy míg Rousseau a vallástól független morált vallja, addig Tolsztoj egész világnézetét s nevelési fölfogását vallásos alapra állítja s arra törekszik, hogy az őskereszténység tanítása (amint ezt ő érti) legyen a modern világ erkölcsi és társadalmi megújulásának igazi eszköze. Ez volt utolsó évtizedeiben legtöbbször megálmodott emberboldogító álma.

Tolsztoj, aki Európa történeti színjátékának egyik legnehezebb fölvonását a leghívebb jellemzéssel tudta megírni a *Háború és béke*-ben, társadalmi és pädagogiai elméletei szempontjából szinte történetellenes. Sokszor már régen megoldott kérdéseket gondol át újra, mintha azokat először ő vetette volna fel. Bölcsességének teológiai eleme, vagyis neo-krisztianizmusa csak a nyugati vallási racio-

nálizmus már százados dadogása s a buddhista panteizmus régesrégi nyögése; *szociológiai* fölfogása pedig, azaz ideális anarkizmusa az utópistáknak már évezredes álma. Úgy veti fel a *paedagogia* problémáit is, mintha előtte erre nézve semmi sem történt volna; épen ezért sok gondolata és gyakorlati tervezete a kellő kiigazító történeti perspektíva híján eredménytelen. Rajongó lelke azt hitte, hogy amit az ő éles elméje, széles műveltsége s főkép a nép fia iránt érzett odaadó szeretete meg tudott csinálni, az tanítói hagyomány útján intézményesen is biztosítható. Pedig az ő iskolája csak azért volt sikeres, mert épen a Tolsztoj iskolája volt.

Dr. KORNIS GYULA.

A MÁSODIK NEMZETKÖZI ELEMI NÉPISKOLAI KONGRESSZUS PÁRISBAN.*

(Második, befejező közlemény.)

Ezenkívül a következőkben állapodtak meg:

I. A kongresszus megbízza a nemzetközi bizottságot, hogy azokból az országokból, hol nincs iskolakötelezettség, kérjék be a tanító egyesületektől és a tanüggyel foglalkozó társulatoktól:

1. az elemi oktatásban részesülő gyermekek statisztikáját,
2. az iskolába nem járó gyermekek statisztikáját.

II. A kongresszus annak az óhajának ad kifejezést, hogy néhány országban, különösen Belgiumban, ahol nincs tankötelezettség, a közhatalóságok intézkedjenek az iránt, hogy az elemi iskola 14-ik életévig való látogatásának kötelezettsége késedelem nélkül bevételessék az iskolai törvénybe.

III. A kongresszus óhajtja, hogy az összes iskolanemek megnyitandók mindenki számára; a felvételnél csak a tehetség jó tekintetbe, és hogy az összes iskolák tantervei között szerves és logikai összefüggés legyen.

A hazai viszonyokkal való összehasonlítás.

Ha már most összevetjük a külföldi elemi iskolázási viszonyokat a hazaiakkal: első tekintetre úgy föst a dolog, mintha nem valami számottévvő volna a különbség a külföldi és hazai népoktatási viszonyok között; mintha az elemi népoktatás eredménytelenségének okai és segítő eszközei általánosak volnának mindenütt. De rögtön más színben tűnik föl az összehasonlítás, ha felelni akarunk mi is a nemzetközi kongresszus első kérdésére, hogy vezetünk-e mi is az elemi oktatás eredménye szempontjából részletes statisztikát és e végből